

ALEX François

***Suusuu pule
maraw avan
LAKON***

**Gaua island
Banks Islands, Vanuatu**

2003 - 2011

Matpäh ga wē mun gamu pah !

Hahak i Alex. Yufala i tingbaot ? Long yia 2003 mi bin stap smoltaem long ples blong yufala, mo yufala i lanem mi long lanwis blong yufala.

Wok blong mi hem i blong holem taet ol lanwis blong Vanuatu. Mi wantem helpem yufala blong save raetem lanwis, blong i no save lus long fyuga. From samting ia nao mi bin mekem smol buk ia, blong ol pikinini mo ol bigbigwan ol i save ridim mo raetem lanwis blong **Lakon.**

Insaed long buk ia mi putum wanples samfala ***kastom storian*** blong Gaua we yufala long Jōlav mo Qētēgavēg i bin talem i kam mo mi rikodem. Woman blong mi Sawako hem i droem ol piya, mo mi mi raetem ol toktok. Blong raetem lanwis blong yufala, mi stap folet wan rot blong traem mekem se i mas isi long yumi evriwan: i mas isi long yumi ol bigbigwan, mo i mas isi long ol pikinini long fyuga.

Sipos yufala i laekem, bambae yumi save printim fulap ol kopi, blong givim i go long ol pikinini long skul blong yumi. I gut se yumi helpem gut yumi bakegen olsemia, blong holem taet lanwis mo kastom blong bifo.

Varean siisa mun gamu.

Na Alex.

Franis, 2004 – Australia, 2011

Adres blong mi:

Alex FRANÇOIS
16 rue Laetitia
F-92500 RUEIL
FRANCE

email <francois@vjf.cnrs.fr>

tel (00.61)450960042

Mal

Nelson Vagēl

Jōlap ~ 23 August 2003

**Heg suusuu avan mal, älhä nē ga rēg lē moj
kastom avan Lakon.**

**Gēj at Lakon gēj tē jēējēm ēn mal to, on mal
nē ga rēg.**

Mal nē gatē haj avōh on Keresuu a gän.

**Ēn mal, wēē jaajun qahqahgi woo a gän,
mērē sa wēēwēē tōk, wēēwēē laj, wēēwēē
tavusmēl, wēēwēē tawuu malēg: neñ gēē a
gän ēs.**

**La gēj, gēj ok tē vasōk avōh male gēj to, gēj
atē gän ēs avōh ēn mal.**

**Ēn mal, nē ga rēg lē moj kastom avan
Lakon.**

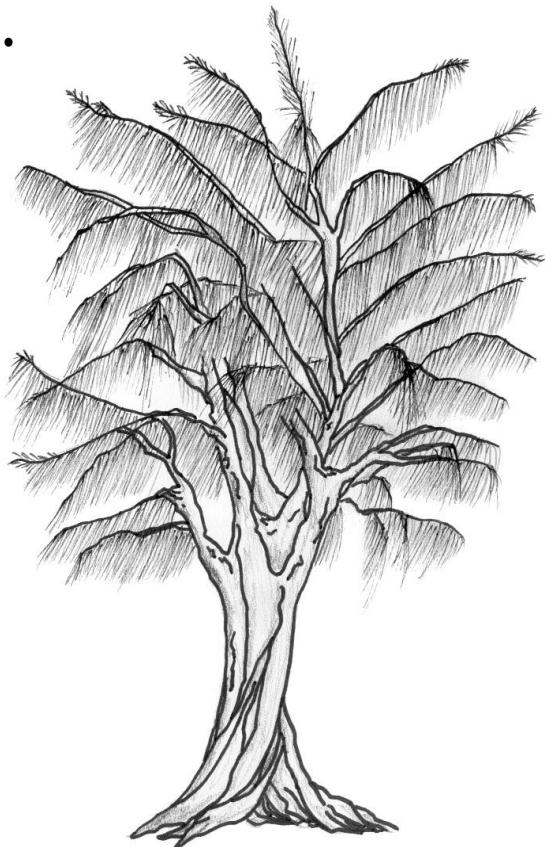
**Mal, nē tē hag woo to makē rägä ni·rō: nē tē
hag woo to makē pak, mēn ramōs.**

Ok ēn pak, lē moj kastom, nē ga rēg.
Pak, nē a hag woo vanō.
Pak, sa 'n jaajun tē hag to lalñan, mäh tē
gän ēn wiiwihi to, lē wēhñi nē ga ōw, mäh
wējluw gēē tē van ma gēē tē gän ēn uwuwi
to.
Jēējēm avan ēhē sa 'n pak, nē amērē 'n
jaajun ga qahgi tē hag woo
vanō, nē tē pän sul to.
Heg i 'n jēējēm avan
on pak.

Jēējēm avan raños:
raños, lē wēhñi nē tē
tuu to have, gēē jaa-
jun tē van ma tē ätä
vata nē to sa raños tuu
to irek.

Mal tē hag to maken,
jēējēm avan ēhē ga rēg.

Mal nē tē lä woo 'n ja ragä ni·rō to, jēējēm
avan ēhē woo sala mal nē ga rēg, räs ēn
wēēwēē mäh pah mugēj Lakon heg.

**Na tē vis avōh sa nē ga rēg räs mäh pah lē
maram, la nē ga rēg räs ēn wēē mäh
mongēj Lakon, wēē mäh at maken.**

**To neñ gēn na tē jēm to sala: mal nē atē haj
avōh gamtō a gän. Gamtō atē gän avōh
mal.**

**Mēēnē mēerat, nawnawon woo mēēnē mēe-
rat, nē atē gän ēs avōh 'n mal, wōn sa nē tē
van avōh male lē gamäl.**

**Sa jaajun woo sa nē 'n van nok lē gamäl, nē
gēn neñ nē a gän ēs woo 'n mal.**

**La gēj, gēj atē gän māsmas woo ēs avōh 'n
mal.**

**Mal, gan wēēwēē jaajun qahqahgi woo, gēē
ok ēn tē van nok lē gamäl.**

**Heg qatut jēējēm avan mal woo, na 'n
jēējēm sa na a maēs a suu woo mun nēk,
Alex, mē sa heg jēējēm tuwa woo avan on
mal, on naha gēj a lä hah gēj tē lä to 'n
miini.**

Ale, 'n mal woo, nēk a tuläg ēs jaajun hahan i Wēmal, nēk a tuläg ēs avōh jaajun sa hahan ok avōh Wēmal, nēk a tuläg too sē neñ sa hahan i Wēmal, nē a van on too sē, sē neñ nē a ätä vērēgēl sa i vä neñ nē a qahgi, hah ēn van ma heg, hah a qahgi.

Nē a jēējēm mēhēg sē nē ok tē van mēn hap-hapul neñ ma.

Heg gēn wujek woo qatug jēējēm na a maēs a vis. Varean vata mun nēk, Alex, on ga vaavuh na on ga lä suusuu avan on mal mun nēk, älähä gēj at Lakon gēj tē jēējēm mēhēg mal to.

Heg gēn wujek woo, varean vata mun nēk, Alex, on naha nēk ga lä 'n elñak, mēn mok valvala, on jēējēm avan on mal.

Varean.

Wuwut

† Klera Romalēv

Qētēgavēg ~ 22 August 2003

**Too suusuu heg nē avan ma lē tuñ ga rēg,
Lēpitäh, on qētē vanō.**

**Wōrō wēē gamtō mē tēn mon jaajun tē hag
to, hag hag van van va— van, wōrō tē van
gēn too natōrō, mēēni mēerat.**

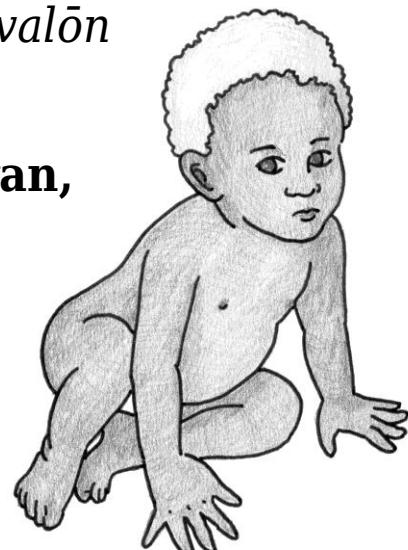
Mēēni mēerat neñ, hahan i Wuwut.

**Nē 'n wotä ma we, wōrō tē suu hahan sa i
Wuwut.**

**Tēlēē tē hag hag hag van van van: “Oh!”
Ve even mēn taman tē hag atägäh to, wōrō
tē hag jēējēm to sa “Natōmaa heg, tuan gaiv!
Valōn gaiv! Nē 'n tuwa woo; valōn
gaiv.”**

**Wōrō tē hag van van va— van,
wōrō tē van hag have neñ,
lē ahōō. Ahōō-wäl.**

**Taman tē tasuñ gēn ek too
mēēni gēn ek.**

**Tasuñ ne, tasuñ ne van vavavan, nē 'n pah,
we gēē tē van ma gatam.**

Van ma gatam, nē tē mäkä gēn ek sa
“Wuwut, nēk, ēn tahēn heg. Tahēn heg, hahan i
Wēmajō. Hahan i Wēmajō. Gēj a vis nē sa i
Wēmajō.”

Gēē tē hag – tē hag van van vavavan, i
Wuwut la “Papa, nēk a tasuñ ēn vōsōmaa – on
a vinvinä 'n mäh mē, maken.” – “Mmm.”

Tamarō tē tasuñ ēn vōsōōrō, vatuu pah
mōrō matē·vinvinä, wōrō tē van mē. Wōrō
tē van mē lē gawon. Van, tē ol mäh to.

Ale, i Wuwut ēn tuu mō, la i Wēmajō 'n tuu
tawuu.

Wōrō ga ätä 'n mäh mērē ek, i Wuwut tē
kakal ēhē to sa nē 't vinä, Wēmajō roñ
“Mmm!” Vinä tul to päh vaan 'i.

Wōrō tē van, tē van – Wuwut tē lä 'n mäh
neñ we wōrō tē van.

Va— van, van jēn mērē have neñ wōrō ēn
vävä pah mē nē 'n qēn mērē heg wōrō tē
mulä lōk ma.

Van ma, lä mun veveerō...

Qirig, talōw lēh ga mērē lēh. Wōrō tē van lēh. Tē van lēh to, la i Wuwut tē tuutuu mō to, Wēmajō tawuu.

Lē wēhñi wōrō ga ätä 'n mäh mērē ek, Wuwut tē kakal ēhē to sa 't vinä, we Wēmajō roñ "Mmm!" Lä tul to päh vaan i.

I vä ineñ tē vilä we wōrō tē van mē ē.

Los mērē, los mērē van van vavan, ale i Wuwut gēn lolon tē kot ek noknok.

Lolon ēn kot neñ we, nē tē vala mun tuan:

"Ey, tuak! Nēk heg, mam nē 'n rañ woo nēk ma Ahōōwäl, la nēk tē qiseg na to! Lē wēhñi wōjō ga ätä mäh mērē ek va, na tē kakal ēhē to sa na 't vinä, we nēk tē gih ēhē nēk la 'Mmm!' Vinä jen jen na. Nēk neñ wōrō emam ēn tun poo nēk ma Ahōōwäl!"

En lolon i vä ē, Wēmajō ē!

Wōrō tē van – tē hag, hag van van van, tē los male mēn ol mäh.

**Va— van, on too qēñ vata neñ, wōrō 'n van
ma lē qētē pōñev.**

Tuutuu tē tuu to maken, mänäwon!

**Nē sa: “E! Tuak! Wōjō 't kot ēn gawutägä, aqä
to makē tawrē rägä heg na tē vēgēn!”**

**Mmm! Wōrō tē kot ēn gawutägä ma, aqä
hag makē tawrē pōñev — we, lä 'n talvōn
qañri gawutägä, to päh vaan ne, mm! lēg
ēn talvōn to roka neñ.**

**Lēg pah ajew pah hag, lēg ēn ojēn qañri to
vaan, on gäää rägä.**

Ale, sasas kal suusuu vata ē, tē van.

Van hag maken neñ, tē haghag ēhē makē

**tawrē pōñev to heg, to — wēēwēē mänäwon
tē rowrow taka ok ma.**

**Vinä ēn too mērē heg wa juñ utu liman wa
Mm! — panpanēn ok. Aqä hōw mēn tuan to
lē tanē.**

**Los mērē los mērē van van va— van, Wuwut
la:** “*Tuak, nēk hēw ma! Ga row haj nok! Nēk ēn
gih siisa nok heg! Wōjō 't van!*”

Ni sa “*Ga wē, gat läwōn toto!*”

**Vinä vinä, la nē tē luw ēn mäh to heg, ok sa:
talvōn ēn gan i taman, ale talvōn ēn gan i
veveerō.**

**Ga lä to le umä too sisilig, ga lä to lē gamäl
too sisilig.**

**Nē tē los mērē los mērē e va—van, nē gēn
ätä hōw gēn neñ sa ga haj gēn ek, nē la
“*Ilō! Nēk ét lä pulpul gēē toto, lä too gawutägä,
to nēk tē van sēs.*”**

Ni sa “*Nēk hēw ma! Nēk hēw ma, na tē gih
lekteg qañri gawutägä mun nēk.*”

**Wēmajō tē marēs avōh, nē tē hag lekteg
roka neñ.**

Hag lekteg vata roka neñ we, nē tē row.

Row ma gatam neñ, nē sa “*Eve! Gañ mäh heg, emam, gañ heg.*”

Nē sa “*To i Wēmajō have?*”

Sa “*O, Wēmajō tē hag male makē tawrē nanvā gēn ek, pōñev. Na 'n vala tägäh sa nē 't hēw ma, nē tē marēs avōh.*”

We — Uw! Wōrō 'n row hēw vata hōw mērē heg, uh ēn gat hēm atmugēj, tēlēē tē row.

Row ma we “*Wēmajō, row hēw ma, pulañ hēm heg!*”

Tuw ēn gatuwtuw to pāh vaan i, häj ēn gat hēm to ēhē.

Nē sa “*O! Ta! Ineñ pulan tuak. Gamuu van lōk mē, na ga tē hēw avōh at. Pulan tuak, gamuu van mē.*”

“*Ta, nēk hēw ma!*” — “*Ta, gamuu van lōk mē 'n hēm neñ!*”

Mm! Wōrō tē row lōk. Wōrō tē van lōk mē 'n hēm neñ.

Van ma, lēg awutägä to 'n gatavē to pāh on qo' ne, mm! tē van lēh mē.

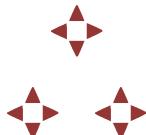
Van hag: “*Wēmajō! Nēk hēw ma, pulañ qo heg!*”

Wēmajō la: “*Oh, pulan tuak neñ! Nē 't hag to on tuak! Na gatē hēw avōh at!*”

Mm! Wōrō tē van lōk. Van lōk hōw neñ, lä 'n raw.

Van mē 'n raw ma: “*Wēmajō, nēk hēw ma, pulañ raw heg!*”

Nē sa “*Oh! Raw pulan tuak! Gamuu a lä wutä to uh nē.*”

*E sē wo vē
Wēmajō mteñ ē teñ ē
Ve leg sur ga nē
I veve row lēw le mun na*

*Van a ma wo nik vev nik mam
Le noñ pule som ē
I veve nik le tun wor na*

*Van a ma wo nik vev nik mam
Le noñ pule qo ē
I mam e nik ve tun wor na*

*Van a ma wo nik vev nik mam
Le noñ pule raw ē
I vevē nik ve tun wor na
ma Ahōōwäl*

*I vev i mōter ē
Mam i Wemetelo
mu le ina
Na ma ne vit ga seg
Na liñen tak ve wel le sur ina*

Ēn tuñ̄ avan Ēpitäh

Nikson Wevalēs

Jōlap ~ 20 August 2003

**Too magte nē 'n lä too jaajun avan hag neñ̄,
Makē Gäräs.**

**Taem nē 'n sinän, mon mēerat tē mät. Mon
mēerat ēn mät, gamtō neñ̄ tē lä natōn la nē
ok woo māhgen.**

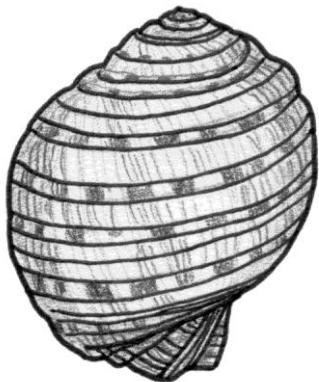
**Natōn neñ̄, mēe mēerat nirō. Tē ätä tuwoo
wōrō.**

**Ätä tuwoo wōrō va—van, wōrō tē rēgrēg —
Rēgrēg neñ̄ we, on too qēñ̄, tēlēē tē hag to,
nē tē vis mēn mon wēēwēē miimiini neñ̄ sa:**

*“Na tē van to lē mēh mēh. La gamuu ga haghag,
gamuu wōn jēñ̄ jēñ̄ moomuu jēñ̄ la, moomuu jēñ̄
wōn a van lē mok qätä vēē, gamuu mētē lälä
lee! On mok qaatō vēē neñ̄, too naha tē hag to
van neñ̄.”*

Wōrō tē jēñ̄ gēn ek.

Jēñ̄ jēñ̄ jēñ̄ va—van, jēñ̄ mon too neñ̄ tē van

**lalñi   pela   mon   monwōrō
mama neñ.**

**To gēn neñ, mō neñ nē tē
vis mun nē sa:** “*E, Tahik! Nēk
ēt lä ma mok jēñ lalñē nan pilo
mon monwōjō mama neñ!*”

Tahēn neñ sa “*O, Tuak! Na a lä ēs avōh,
monwōjō mama ok ēn suu tuwoo wōjō sa wōjō a
lä avōh; sa wōjō wōn jēñjēñ, la 'n jēñ wōn van
lalñē vēē mon monwōjō mama, wōjō a lä ēs
avōh. Too naha ok van neñ.*”

Nē sa “*Óòõ, ta, ga wē woo! Nēk ét lä ma, neñ va
luwluw woo! Luwluw va woo neñ!*”

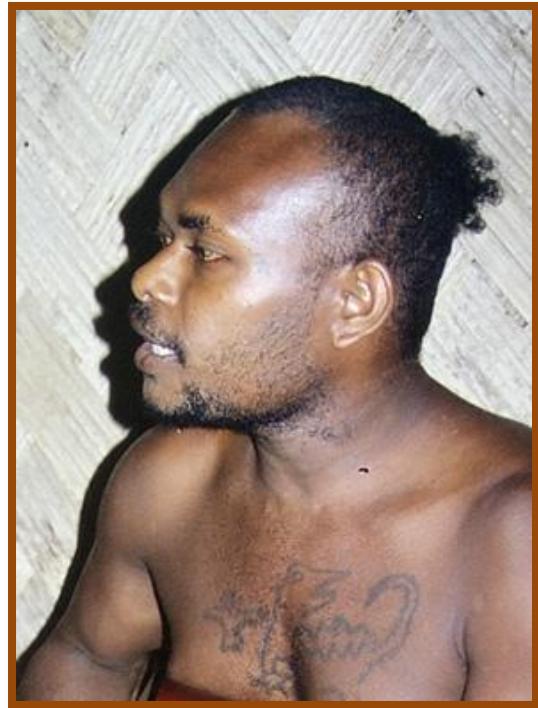

**Nē 'n turag vata hag mērē heg, nē 'n lañ
ajew pilo lalñē vēē mon mon mama mērē
heg, mālan ēn row woo we, tuñ ti vil!**

**Tuñ ēn vil vata mērē heg, mon mama tē hag
to lē mās.**

**Mon mama ēn roñ vata mērē heg, nē 'n
ginteg sēwēl ma, ginteg ma ginteg ma
ginteg ma mērē heg va—van, nē sa:** “*Awah!
Wēē natnatuk ēn qiseg na!*”

**Ginteg ma mērē heg
la, nē 'n tuu tuwoo
ätägäh vala tuñ
mērē heg la, nē a
wokem ēsavōh we;
nē sa “Awah, wēē
natnatuk! Gamuu 'n
qiseg nok na! Nek
gēn wēē viiviriñ ga
wēwē, tuñ ēn van
nok mē, la nawnawon woo!”**

**Magte neñ ēn häläqäg vata mērē heg, nē 'n
van nē 'n hag suu vata hōw roka neñ a
Liwsal, nek gēn too vat gēn ek vaan ineñ,
hahan Rotuñ.**

Vat, magte ok ēn häläqäg maken.

**Nan vat tuñ ok tē sēv to maken neñ, vat ok
vaan neñ hahan Rotuñ.**

Suusuu neñ tē pah gēn van neñ le.

Qat

Moses Stiven Wēting

Jōlap ~ 20 August 2003

Mok suusuu pule maraw in qētēg mēre heg.
Suusuu pule maraw heg avan moomä king
avan mō, hahan i Qat.
Älähä ni 'n tasuñ mon too qatuu ak.
On too qēñ, Qat in van hag, tē tärä tul too
qatuu qētē nanaa sa ga mäkä ak mē.
Ni 'n tärä va—van, ni 'n sēv, on rävräv ni tē
mulä.
Ni 'n ñoo, on matpäh, ni 'n van tägäh hag,
nanaa neñ in tuu ajew lēh nok. Ni tē tärä
lēh.
Tärä tärä tärä va—van, sēv, nē tē mulä.
Van, ñoo, on matpäh van ajew tägäh lēh
hag, nanaa ēn tuu ajew lēh nok.
Nē tē tärä lēh. Vag·tēl gēn ek.
Tärä tärä va—van, nē 'n sēv, nē tē mulä.
On matpäh nē 'n row tägäh hag, nanaa ēn

tuu ajew lēh nok.

Alē, nē sa “*Ta! Noknokheg, na ga 'ēv woo to have heg, na ga ätä tuwoo sē gēn tē vaavaatuu lōk lēh in nanaa na ok tē tärä sēv.*”

Nē 'n 'ēv, nē 'n 'ätä woo we i Wēmarawraw tē ät ma. Too vu, hahan i Wēmarawraw.

Nē 'n 'ēv, nē 'n petñäg too masgi nanaa nē ok in tärä sēv ak, nē tē petñäg too masgi, tē 'ēv mē.

Wēmarawraw neñ ēn row ma, ēn pahav lōk lēh ēn qētē nanaa van, nē tē tuu ajew lōk lēh, nē tē em too masgi gēn neñ Qat ok ēn petñäg.

Nē gēn tē em gēn ek!

Em, ēn em, ēn em va—van, nē tē vaavuh sa
“*Ēy! Sē wōn have heg ēn petñäg too masgi nanaa heg nē a siivä mun na!*”

We Qat tē haläqäg jen le gawon.

Haläqäg ma mēn mon tälä, sa “*A, nēk gēn neñ, nēk ok tē vaavaatuu lōk lēh nanaa na ok ēn tē tärä sēv? Na gēn ga vu h nēk noknokheg le!*”

Alē, Wēmarawraw sa “*Ta, nēk mētē vu h lee na! Na a piriñ nēk. Wōjō ga tärä lōk lēh ēn ak neñ.*”

Wōrō tē tärä lōk lēh. Tärä va—van, ēn sēv, wōrō tē tasuñ, tasuñ va—van ēn pah, wōrō tē vivig, tē ruruh to lē naw.

We Qat tē van vis mun tutuan; tutuan neñ gaprä tuwa jēmēn tuwa.

Van, vis mun gēē sa “*Oh! Mok qatuu ak nok*

ēhē! Noknokheg, gēj a maēs a van have, gēj a van ēs gēn ek.

We wēē tutuan neñ ēn roñ we gēē tē gäl nē.

Sa “*Gēj a van vēgēn gangēj qawōō?*”

Gēē tē van hag lē qētē qawōō neñ, sa “*Sē gēn a vēgēn gēn ek?*”

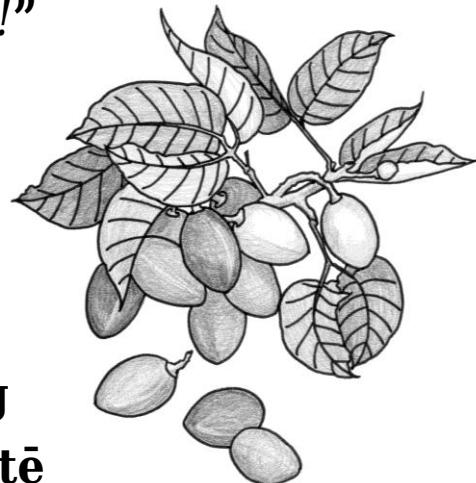
Gēē sa “*Nēk! Nēk a vēgēn!*”

We Qat tē vēgēn.

**Nē 'n vēgēn jēn to hag
neñ, we qētē qawōō
neñ tē rēg.**

**Too sē jen gēē ēn mänäg
qētē qawōō neñ, qētē
qawōō tē rēg, Qat ga hēw ēs avōh.**

**Alē, gēē tē van, gēē tē toto jen nē nē tē hag
make qaawōō.**

Gēē 'n van, ruruh mon ak, gēē tē sō.

**Gēē tē sō jen Vanōlav, gēē a maēs sa gēē ga
sō to Lakon.**

**Qat tē hag maken va— van, nē 'n 'ätä woo we
taqa tē kakal ma.**

Taqa ēn kakal ma, nē sa “*Ey! Tuak! Nēk ga*

piriñ ēs na?"

Taqa sa “*Ga wē, na ga
piriñ ēs nēk.*”

**Alē, nē tē mäkä 'n tien jen
make qawōō, tē row jēn hōw lē
tanē, lōk lēh hag, nē 'n mäkä
mērē neñ va—van —
nē 'n lektēg kere haj on Qat ga
hēw suusu, alē Qat tē hēw
suusu en tie taqa neñ.**

**Jēn hōw, ginteg tägäh hōw neñ lē
na: mon ak gaiv nok!**

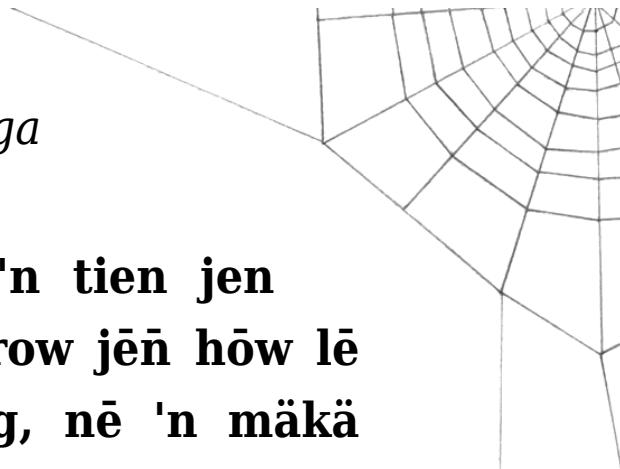
**Tutuan en pal nok, mēn mon
gamtō, mēn gamtō mon Qat gēē
tē to mē! Sa gēē a van me Lakon.**

**We nē tē lä 'n too vinlah, nē tē row
ol lolon, mēn öjēn väätäl ga men, nē tē hälä
suusu gēē.**

**Gēē 'n sō va— van, lē sēnē naw, gēē 'n 'ätä
woo we, vinlah neñ te hälä ma.**

**Hälä hälä van ma, rigtäg we nē tē gän too
väätäl ga men, tē 'äqä 'n vinñi.**

Vinñi nē 'n hälä mō, tē 'äqä 'n vinñi, vinñi tē

hälä ma.

Gēē 'n van, 'ätä gēē sala “*Ey! Sē 'n gän väält
ga men heg?*”

**Gēē a roñ avōh sa i Qat la, Qat va nok lē
vinlah.**

**Hag va—van, gēē tē ätä vērēgēl avōh, nē 'n
gän lēh too väält tē äqä lēh.**

Gēē tē ätä vērēgēl vata avōh ni.

Nē tē hälä mō. Van, jēñ to Lakon —

**Nē 'n hälä hag mērē neñ we, gēē tē sō rigtäg
nē päh, gēē tē lä 'n vinlah neñ.**

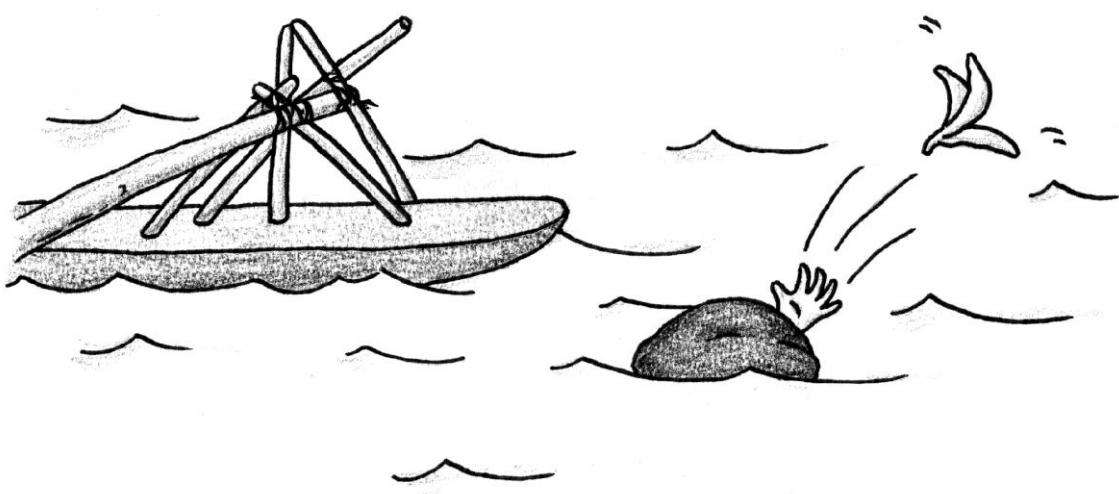
Lä hōw lē ak, gēē tē van.

Gēē 'n gih tē mērē heg we nē tē wisis!

Puni tē ah we gēē tē äqä wutä nē.

We gēē tē sō va—van, jēñ ma Lakon.

Qat nē 'n jēñ mō nok salēn, nē tē vēgēn

make vaj tē hag jērē gēē.

**Gēē 'n sō ma, jēn lē en, nē 'n häläqäg sēwēl
tē saqal worä mon ak mēn mon tälä.**

Nē sala “*Gamu 'n 'ätä vinni vätsäl neñ tē hälä
ma?*” **Gēē sa** “*Aa!*”.

Nē sa “*Na neñ!*” — “*To nēk ēn row kēl make
naha ma heg?*”

Nē sa “*Vinlah! Gamu ok ēn äqä wutä neñ, na
neñ! Na lē vinlah neñ.*”

We gēē tē van ajew hag le vanō.

Van, gēē tē ñoo mēn too qatuu ätmät.

Noo mēn nē, ätmät neñ ēn 'ätä gēē, nē sa
“*Ha'ēh! Noknokheg, gamu ga ñoo vaan heg lē
too umä heg, na na a ñoo päh heg.*”

La nē ok tē gäl woo gēē to on nē a vu h gēē.

**On qēñ, nē 'n row ma, Qat ēn jej ēn
valakärän lē sini umä, gēē pah gēē tē row
ol lē valakärän neñ gēē tē ñoo lolon.**

**Tañro neñ ēn row ma on qēñ, row ma, em
gēē, gēē gaiv. Gēē va lē valakärän.**

**On matpäh nē 'n row
ma, nē sa:** “*Ey! Tutuak!
Na 'n row ma on qēñ,
gamu gaiv, gamu have?*”

**La too tuan Qat neñ nē ok ga
sa, nē ok a visvis on viiviriñ ga
'ēv'ēv mērē ek.**

Nē sa “*O! Nēk ēn row ma neñ,
gamä 'n 'ēv woo lē valakärän lē
sini umä hegi.*”

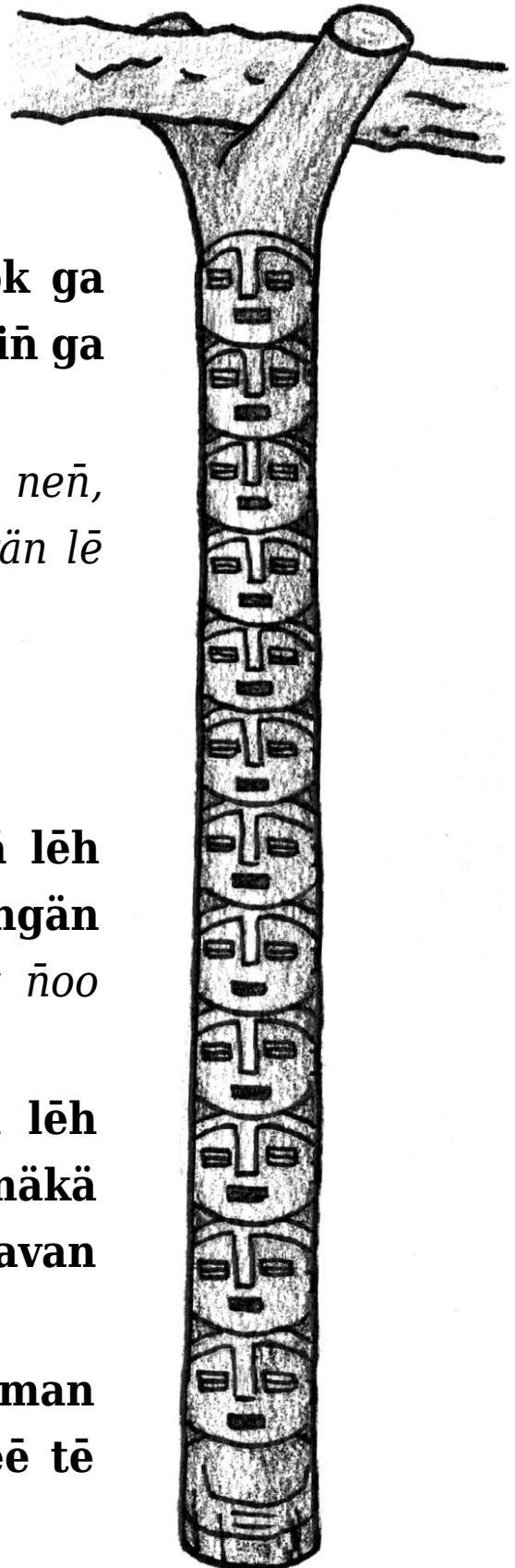
Tañro sa “*Ha'ēh! Ga wē!*”

**Gēē tē van lēh lē mās, lä lēh
gängän ma, wälwäl gängän
pah, sa:** “*Ha'ōh! Gamu 't ñoo
lēh!*” **Gēē tē ñoo.**

**On qēñ, nē 'n row tägäh lēh
ma, sa gän gēē, Qat ēn mäkä
gēē 'n ñoo lē gah. Gah avan
umä.**

**Nē 'n jej gah mēn pisliman
mērē heg, gah tē wät gēē tē
row ol lolon, gēē tē ñoo.**

Tańro 'n row tägäh ma, em tägäh gēē, gēē gaiv.

On matpäh, nē 'n row ma nē sa, “*Eh! Gēē wēē tutuak! Na 'n row ma on qēñ sa gēj ga suusuu, na 'n row tägäh ma, gamu gaiv!*”

We tuan Qat neń ti vis mun nē sa: “*O, nēk ēn row ma neń, Qat ēn petnäg gamä lē gah! Gamä 'n ñoo woo lē gah.*”

Tańro neń sa: “*Ha'ēh!*” **Nē tē van lōk lēh.**

Gēē tē wälwäl, gängän lēh, on rävräv gēn neń, nē sa: “*Alē, gamu 't ñoo!*”

On qēñ nē tē row lōk lēh ma.

Row lōk lēh ma neń: em tägäh gēē, jej tägäh gah, gēē gaiv lolon.

La gēē va 'n ñoo makē wolwol.

On matpäh nē 'n row lōk lēh ma, tańro nē sala: “*Ēh, wēē tutuak! Na 'n row ma on qēñ sa gēj ga suusuu, gamu gaiv!*”

We tuan Qat neń sa: “*Oh, nēk ēn row ma neń, Qat ēn petnäg gamä lē wolwol maken heg, gamä 'n ñoo maken heg.*” — “*Ha'ēh!*”

Talōw avan ēhē neń, gēē gēn tē wälwäl lēh to neń, Qat sa: “*Wēē tutuak, na tē mäkä kere*

*gēj to, la gamu tē visvis jērē gēj to, noknokheg
gēj ga to' lōk lēh gēn ek!"*

Sa "Noknokheg, na tē petñäg kere gēj to, gamu
tē 'en vis on gēj to; ak, ēn manreg nok
noknokheg. Gēj a mulä lōk lēh älähä?"

Alē, nē sa: "Noknokheg, gēj a wälwäl, gēē 'n
wälwäl hōw, naw gaiv. E! Too sē row vil naw!"

Alē, too tuan Qat tē van.

Qat vis mun nē sa "Nēk a van, qis manreg moñ
pō nēk tē vēgēn makē raños."

**To tuan ēn van hōw, qis manreg mon pō,
row vēgēn makē raños, tē hag.**

Gēē 'n hag jērē va—van —

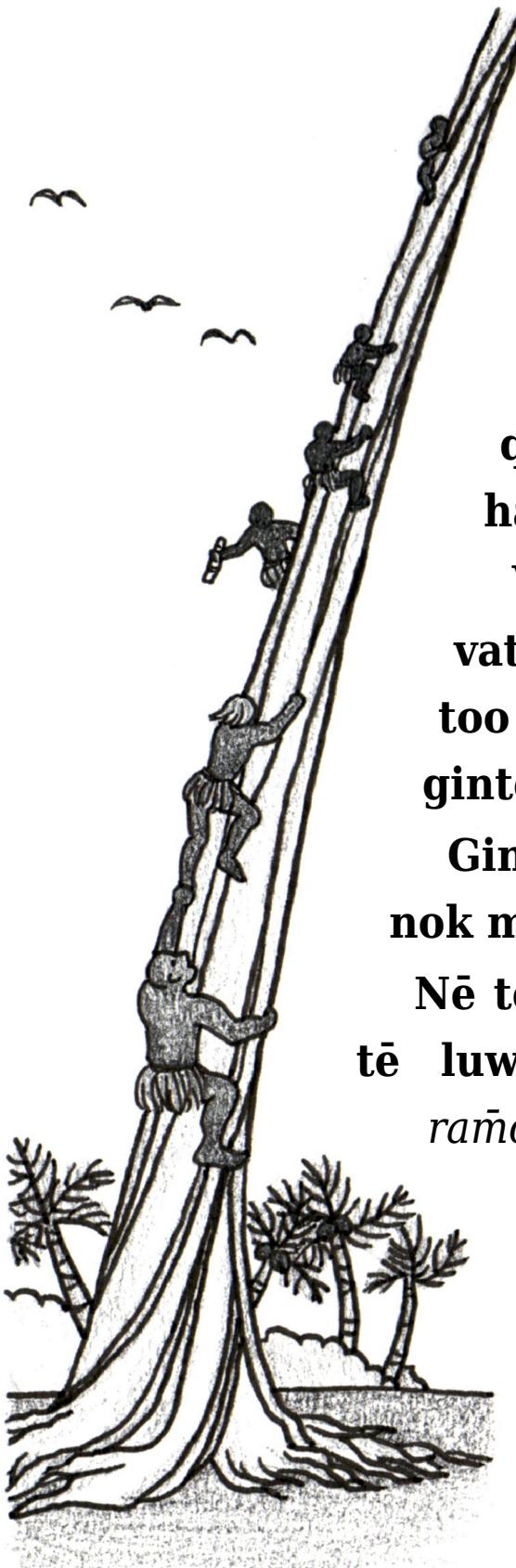
"Eh! vä neñ ēn van tē 'ät'ät avōh! Too tē van
lēh!"

**Ēn van sēwēl hōw, qis manreg mon pō, tē
row vēgēn hag makē raños, tē hag.**

**Gēē 'n mäkä va—van mērē neñ, gēē vata pah
ēn van.**

Alē, Qat woo mētēn i Qasval woo ēn haghag.

**Wōrō ēn hag va—van, naw tē 'ät avōh, wōrō
tē räkäs.**

Räkäs mongēē
wälwäl neñ, Qat gēn
tē mäkä to sala nē ga
to' jen nē.

Nē 'n häläqäg tägäh
mērē heg, Tañro tē hälä-
qäg kēl talvōn um, nē tē
häläqäg talvōn.

Va—van, we tē wähä kere
vata nagē Tañro neñ mēn
too qet ga tutun we nē tē
ginteg.

Ginteg hōw neñ, tutuan pah
nok makē ramōs.

Nē tē row vēgēn hag, nē gēn
tē luwluw gēn ek, sa "Mok
ramōs! Na ga marēs nēk a rēg!
Nēk a vutgi!"

We ramōs neñ tē rēg,
tē vutgi ajew.

Gēē tē vēgēn suu-
suu. Tañro tē vēgēn
suusu gēē ma.

**Gēē 'n vēgēn vēgēn
va—n, Qat sa:** “*Mok
raṁos! Nēk rēg, nēk
vutgi lēh hag!*”

**Raṁos neñtē vutgi sa
tē vutgi kakarañkē
vata hag, hag neñ to
lē pōlō.**

**Gēē 'n jēñ hag neñ,
sa “*Ha'ēh! Mok
raṁos! Nēk ét kaōl!*”**

**We 'n raṁos neñ tē
kaōl.**

**Kaōl kaōl kaōl
va—van, jēñ hōw lē
vanō neñ, nē tē häläqäg
jen, tutuan tē häläqäg, nē
tē gih lekteg uhli raṁos
neñ.**

**Tañro neñ nē 'n kakal ma, va
rigtäg we nē tē ukäg
raṁos, raṁos tē 'äqä
wutä i Qasval.**

'Äqä wutä Tañro neñ, tē

sēv lōk lēh hōw ma Vanōlav.

**Suusuu ēn pah woo to heg, Tañro tē mät.
Gēē tē hag lōk lēh lē mongēē vanō ok gēē ok
ēn row jen ēhē.
Nē gēn woo, mok suusuu.**

Ēn mäh ga rēg avan Ēpitäh

Wini Rovalēs

Jōlap ~ 17 August 2003

**On too qēñ neñ, jaajun tuwa min mon
gamtō, natōnwōrō ni·tēl, wēē wēē meerat
pah. Gēe tē hag woo to riktig le Pitäh.**

**Gēē tē hag to we, la too qatgi mäh tē hag to
makē Gäräs.**

**Ni tē hag to, ni tē gängän jaajun to we,
taman wēē miimiini neñ sala “Natnatōk,
gamu haghag, gamu mētē vanvan lee roka rek**

*on mongēj too tuñ neñ,
mongēj too tuñ neñ ga
wē sa ga wē. Gamu
haghag, mētē vanvan lee
ēhē, sen too naha ga sa
ok ēhē”.*

**We too miini sa ni ok ēn
wotä mo, ni sala “Na ga
van!”**

We taman sa: “*Nēk mētē vanvan lee! Sen ätä
woo too mäh a gän nēk.*” — “*Ta gēn, na mas
van*”.

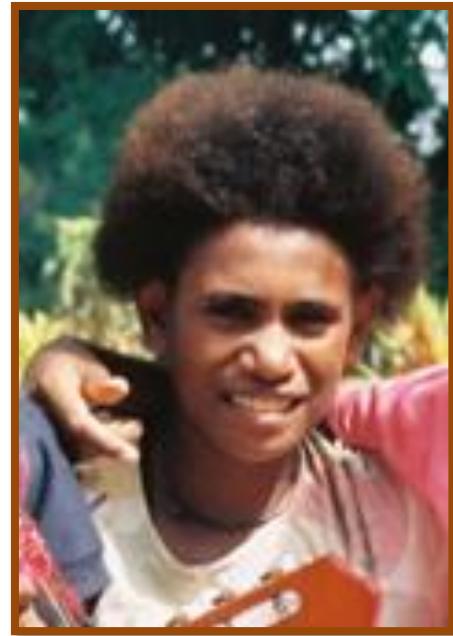
**We gēē tē van onrew gēē tē avus gan qet,
van ma gēē tē taruu.**

**We gēē tē mamat on matpäh ni tē lä gan qet
we, ni ti van. Ni tē gän suusuu mataalē to.**

**Van, ni tē tuu on takmē mērē heg, ni tē
juruñ sēwēl lē tuñ. Ni sala:** “*Tuñ rek ga wē
sa ga wē!*”

**We nē tē hēw. Hēw sēwēl, we ni tē van
suusuu liwi en to.**

Ni sala “*Tamak neñ ti gäl woo to sa too naha ga
sa ēhē van iheg, gaiv!*”

**Ni tē jējēm to ēhē mērē neñ we too mäh neñ
ti hag to make Gäräs ni 'n 'ätä vata miini
neñ we tē taroo sēwēl, kot pit jen siilon
'äqä epen hōw lē tuñ ti lä qaatōn, taroo—
roo ajew we ti witil hōw qaatōn le qaañēn äv.**

We too lēh ti vis min taman sala: “*Na a van suusuu tuak ok ne ni 'n van mō*”.

We taman sala “*Ta, nēk mētē vanvan lee, sen tuañ ok ne ni 'n van mō neñ, noknokheg too mäh in gän nok ni neñ*”.

We ni sala “*Taa! Na mas van*”.

We gēe tē van onrew, le gan qet, van sēwēl mē ma, gēe tē taruu.

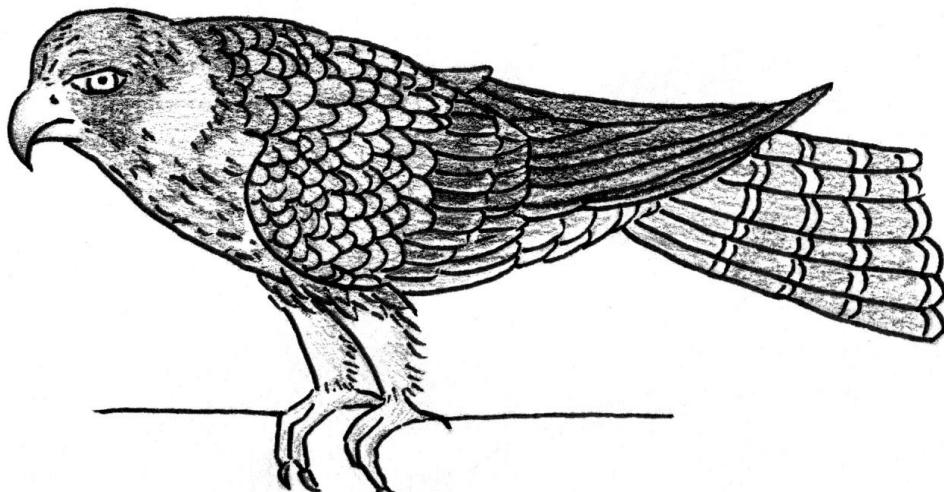
Mamat hag on matpäh, ni ti lä we ni ti van.

Van va— van, tuu make takmē, 'ätä juruñ sēwēl lē tuñ, sala “*Tuñ rek ga wē sa ga wē!*”

We ni ti hēw sēwēl. We ni ti van suusuu en to. Ni 'n juruñ sēwēl mērē heg, 'ätä epen tuan sa ni ok in van mō ti hälä to lē tuñ.

Ni sala “*To naha 'n mäkä tuak? Tuak rek la epen tē hälä to lē tuñ, la qaatōn, have maw?*”

Malan in row woo we mäh neñ ti van ma, kot

**pit jen siilon, taroo mēn qaatōn we ti ukäg
epen hōw lē tuñ.**

We tuan avan tawuu ni sala “*Na a van 'ätä wōrō·at neñ!*”

Nē neñ in vis min taman neñ sala: “*Na van 'ätä wōrō tutuak neñ, sa wōrō 'n van, naha in mäkä wōrō, le gaiv?*”

We taman sala: “*Nēk a van neñ, mäh a gän nēk neñ!*” **Ni sala,** “*Ta, na mas van!*”

Gēē tē van onrew, avus gan qet, van ma gēē tē taruu, we mamat hag on matpäh ni tē van.

Ni 'n van ni 'n van va—van, to ni 'n tuu on takmē ni 'n juruñ sēwēl ni sa: “*Tuñ rek ga wē sa ga wē!*”

Va—van, we ni te vēgēn hag makē too väält.

**Ni 'n vēgēn hag makē too
väält, ti 'ēv make väätäl avan
lē gawon, we mäh sa qaatōn
gēē ok ga meme.**

Gēē ok ti 'un tuhñi väätäl to.

**We ni tē rot tuwa, ni tē hēw sēwēl,
tärä tipi väätäl ni·rō we tē tōw in rägä
ēhē, ti van ni tē tul to lē tuñ, ni tē vivih
lekteg roñon mäh ok ne sa qaatōn ga
meme neñ.**

**We ti ukäg to lē tuñ, ni 'n kot too gawutägä
a vutgi, we ti van 'ēv mē lē gawon.**

**Vivih to on tipi väätäl neñ ti van 'ēv mē lē
gawon.**

**Mäh neñ in hag makē Gäräs neñ, in juruñ
sēwēl 'ätä mäh ok neñ tē häläqäg kēlkēl to
make tipi väätäl.**

We ni sala “*Na mas van gän mäh ok rek lē tuñ!*”

**We ni 'n taroo sēwēl, mērē 'i, ni tē tarooroo
to, ni tē 'ätä to sa “*Naha rek?*”**

**Tarooroo sēwēl mērē heg, tul talvōn roñon
to on tipi väätäl neñ, we pispisroñon neñ ti**

**hag lekteg make tipi väält neñ we, nitgi
mäh neñ tē häläqäg to talvōn.**

**We ni 'n väräh lēh to talvōn, we nitgi mäh
neñ tē häläqäg to li sini we roñon ti won
lekteg. We ni a tarooroo ēs avōh.**

**Miini neñ ni 'n rañ ni ma va—van, jēñ on liwi
en, we ti vu h ni mēn rägä; wähä make rēen
min vat.**

**We nē a marēs sa kot pit roñon sa nē a mulä
mē, sa taman mēn veven ga 'ätä.**

**La roñon neñ ga mēhēg siisa. Sen mäh neñ,
epen mērē sa in puluk!**

**Nē a marēs kot panēn, la panēn ok le ga
mēhēg siisa, ni a gih ēs awōh, ni tē kot woo
too pisroñon, ti van mē.**

**Van mē jēñ lē umä we tē siivä min taman,
min veven, we gēē tē mäkä gan qatgi
gängän.**

**We noknokheg mäkä sa gēj gēn ek sa gēj tē
vanvan jēñ to Épitäh, la mō neñ, wēē
jaajun tē vanvan avōh Épitäh.**

Uhli suusuu pule maraw gēn woo heg.

Mag mēn leñ

Nikson Wevalēs

Lebal ~ 29 August 2003

**Mok suusuu pule maraw avan älähä mag
mēn leñ ēn qētēg.**

On too qēñ, too magte — too mōtää.

**Nē tē hag to le mon matumä — la taem neñ,
mē sa leñ ēhē la wēwēē mēemeerat ok tē
lak ēn leñ to.**

**La 'n mag, gēē wēē gamgamtō, gēē tē lak ēn
mag to.**

**On too qēñ, nē tē hag to la nē tē ätä too
takeekee tē taroro ma.**

**Too takeekee ēn taroro ma neñ la, nē 'n hag
van nē 'n hag juruñ va—van — nē tē lä too
qalē laklake, nē tē jiriñ.**

**Jiriñ suusuu takeekee ok tē haläqäg to,
haläqäg to makē too tawri rägä — la vuten**

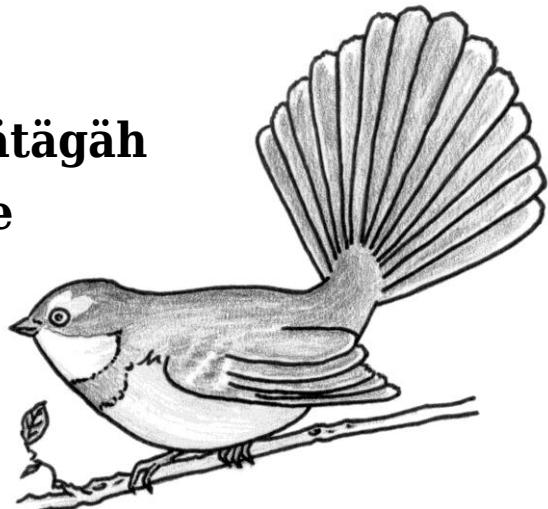
ok tē van kēlkēl vata to.

**Ni sa: "Oh! Na traem ätägäh
laklak mon takeekee
heg, na kasēm ēs le
ta?"**

**Nē 'n jiriñ va—van, nē tē
kasēm! Nē tē jiriñ ēs
laklak mon takeekee neñ.**

**La takeekee neñ — nē 'n gih too qalē lak-
lake, tē vuh ok to. Va—van, nē tē kasēm
laklak avan takeekee neñ.**

**Va—van, nē tē vatna gēē wēē gamgamtō mē,
mē 'n laklak gēē neñ le, 'n mag.**

La 'n leñ, mō, leñ moēē wēē mēemeerat.

**Va—van, wēē jaajun ga rēgrēg ēn ätä sa leñ
atē haj avōh on ēēwēē mēemeerat, tē lä
mun wēē gamgamtō; ale, mag tē van mun
wēē mēemeerat.**

La mag, mō, mongēē wēē gamgamtō.

**Magte gēn neñ le nē ok ēn ätä, nē ok ēn ätä
jen takeekee.**

Va—van, nē tē ätä 'n marawraw, marawraw

**ok tē taroro kēlkēl to neñ, tē hag ok on
ēēwēē tawäh rägä to neñ —
nē tē pal wēē kala avan ēhē, kala avan wēē
marawraw neñ, tē tul ok avan maraw, wēē
kala avan maraw ok gēj ok tē ätätä sa kala
neñ, kala avan wēē marawraw gēn neñ le.**

Gēē ok tē ul wēē maraw mē to.

**Ul gēē ok ēn ätä jen ul avan wēē marawraw
gēn neñ le.**

La laklak neñ, magte gēn neñ le nē 'n ätä.

**Mo, wēē gamgamtō gēn gēē tē lak mag to, la
mēemeerat tē lak leñ to.**

**La on magte gēn neñ le ēn ätä laklak neñ
jen takeekee.**

**Suusuu avan mag mēn leñ nē gēn tē pah
gēn van neñ le.**

Ähäh avan Ēpitäh

Nikson Wevalēs

Lebal ~ 29 August 2003

**I ro va wel gov ē
we a Ōr we a Ōr ē
Nē mwot e avē e
nē mwot e a makē Onlav**

**Tētēvēr antav la ta ōr
I ro Tes ē
nik in vē mēr na
sur i ro Naw ē
ea ea i na wē mōdō**

**I ro Naw ē
nik in vē mēr na
sur i ro Tes ē
ea ea i na wē mōdō**

